بەناوی یەزدان

کورتەیەک لە سەر کەسایەتی مامۆستا مەولەوی تاوگۆزی

نادر نەقشبەندی

پێشەکی:

بەسڵاوی گەرم و ڕێزی شایانمەوە بۆ حازربووان و ئازیزانی ئایینپەروەر، زانستخواز، ئەدیب، شاعیر و نووسەرانی بەشەدار لە کۆنگرەی فەیلەسۆف بەرزی ئایینی فەلسەفەو عیرفانسۆفی بێگەردو شاعیری کەم وێنە (مەولەوی تاوگۆزی) سپاس و ستایشی بێسنوورم بە نوێنەرایەتی لەلایەن خەڵکی هەورامانەوە بە قەدرناسی لەکاربەدەستان و ڕۆشنبیرانی ناوەندی فەرهەنگی و ئەدەبی بەتایبەت بەڕێوەبرانی خۆشەویستی ستادی کۆنگرە.

بێگومان لەسەر ژیانی تایبەتی مامۆستا مەولەوی لە لایەن مامۆستایان وزانایانی بەرێزەوە وتارگەلێکی لەسەر نووسراوە.

بەپێی توانا و دەسەڵات شیکردنەوەیێکی کورت سەبارەت بە ڕوونکردنەوەی گۆشەتاریکەکانی ژیانی شاعیران و ئەدیبان لە مێژووی ڕابردوو و پاشان بە لێکۆڵینەوەیێکی تەحقیقی لە سەر ژیان و پێناسەی ئەدەبی مامۆستا مەولەوی چەند خاڵێکی دیکەش میوانی سەرچاوەگەلی ئەم باسەن. سەرەتا پێویستە بزانین شاعیرانی ئەمڕۆ ڕێڕەوی ڕێگای حەقیقەتن بۆ دوایین پلە، قۆناغگەلێکی پڕ ئاستەنگ لە پێشاندایە، بۆ

تێپەڕین و دەرباز بوون لە دونیای نۆستالژی نامۆیی تاکەکەسی بۆ دونیای پێکەوە ژیان هەوڵ بدەن شوێنەواری خۆیان دەستنیشان کەن و بزانن لە چەوران و بارودۆخێکدا ژیاون ودەژین. لەبیرمان نەچێت کە رابردوو چرای ڕێگای داهاتووە. بۆ پاراستنی فەرهەنگ، کەلتوور، زانست و داب و نەریت هەوڵدان بۆ دەربازبوون و کرانەوەی دەرگای نوێخوازی و پێشکەوتن بە کەڵك وەرگرتن لە مێژوو بیری قووڵی ڕۆشنبیرانی سەدەکانی پێشوو بە مەبەستی پەرەپێدانی جوغرافیای راستەقینەی مرۆڤایەتی بە شێوەیەکی فەلسەفی ئەرکی سەرشانی هەموومانە. دەزانین کە فەلسەفە هەوڵدەری کۆکردنەوەی بەشە جۆراوجۆرەکانی کەلتوورە بە پێناسەیەکی (ئیپیستمۆلۆژیانە)یە.

مێژوو سەلماندویەتی کە ئامانج لە پاراستنی داب و نەریت و فەرهەنگ و کەلتووری پشتاوپشتی باب و باپیران بە واتای پەرستنی ئەوان نیە. نابێت لەلایەن تیۆرسییەنەکانی مۆدرنیتەوە بە شۆوینیزم لە قەڵەم بدرێت لەبەر نەبوونی شوێنەواری فەرهەنگی و نەبوونی مێژووی مرۆڤایەتی، ڕۆژئاوا وەفاداری بەداب و نەریت و فەرهەنگی ڕەسەن بە کۆنەپەرستی! و گەلانی بێپەیوەندی بە فەرهەنگ و بە هاوچەرخ و پێشکەوتوو لەقەڵەم دەدەن. بەشایەتی مێژوو فەرهەنگی ئێمە فەرهەنگی ڕەسەنی شارستانیەتی زانیستی ـ کۆمەڵایەتی و رامیاری هەزاران ساڵەیە، لە فەرهەنگی جیاوازی ئێمەی کوردا پێگاو جێگایەك بۆ دەستێوەردان و پارادۆکسی عەقلانییەت و زانست لە جیهانی مۆدرنیزمدا وەر ناگیردرێت.

لەخاکی پیرۆزی ئێمەدا زۆروزەبەنن شێرەپیاوان و شێرەژنانێك کە هەڵکەوتووی ڕۆژگاری خۆیان بوون. بە فیداکاری، لەخۆبوردنی، شەونخونی و فەقیەتی بۆ گەیشتن بە ئاسۆی ڕوونی زانست، زانیاری و

مەعریفەت بەتاڵی و سوێری راهاتوون کە لەگەڵ سەختی زۆردا بەرنگار بوون. زۆربەی شاعیران و رۆشنبیران و عارفان، کۆڵنەدەر و نەبەز لەگەڵ کەند و کۆسپدا ململانێیان کردووە لە گۆشەی مزگەوت و لە سووچی خانەقادا بە قەناعەت بەنانی گاڵ دەرسیان خوێندووە و پلەی پێشکەوتنیان بەرز کردوەتەوە. تاگەیشتن‌ب پۆپی هەرەبەرزی زانایی و دینداری و شاعیری بە هەستێکی ناسکخەیاڵ و هزری نیشتمان پەروەری.

بەرێزان، مێژووی ئەدەبی هەر نەتەوەیەك بەشێکی گرینگ لە مێژووی بنەرەتی ئەو نەتەوەیەیە. بەبێ‌شك مێژووی ئەدەبی کوردیش بە هەزاران فەیەسوٚف، شاعیر، نووسەر، زمانەوان و پسپۆری وشەی رەسەن جیاواز لە مێژووی شاردراوی گەلەکەمان نیە. هەرچەندە تا نیوەی سەدەی نۆزدەهەم کتێبێك تایبەت بە کۆمەڵگا و ژیانی رۆژانە و یا سەبارەت بە علوومی زمانی کوردی لە لایەن ئەدیبانی کوردەوە نەنووسراوە، ئەوە بوو کە حاجی قادری کۆیی شاعیری لاو و سەرکەشی سەدەی نۆزدەهەم بە توندی رەخنە لە خۆکەم بینی و لاوازی نەسڵی رۆشنبیری پێش خۆی دەگرێت. بۆ نموونە هۆکاری نەنووسینی نەسر بە زمانی کوردی لەو سەردەمەدا کە لێرە مەجالی شیکردنەوەمان نییە.

کوردستان لە لایەن زانایان و پسپۆرانی شوێنەوارناسی و رۆژهەڵاتناسانی بیانییەوە بە لانکە و ناوەندی سەرەتای سەرهەڵدانی ژیانی مرۆڤی (نیاندەرتاڵ) و مرۆڤی ئاسایی مەزەندە کراوە کە واتە یەکێکە لە کۆنترین جێگا و شوێنەکانی سەرەتای ژیان و بوونی مرۆڤ لە سەر گۆی زەوی کە بێگومان دەبێتە بنەمایەکی گرنگ بۆ بنچینە و پێکهاتەی ئەدەب و فولکلۆری نەتەوەی کورد. زۆربەی شاعیرلان و زانایانی ئێمە بە پیلانی جۆراوجۆری مێژوویی یان ناویان لە لاپەڕەکانی مێژوودا

کوژراوەتەوە یان ئاسەوارەکانیان بە زمانی نامۆ بەناوی کەسایەتی ولاتانی دی لەچاپ دراون. بەشێکی دی لە مەلا و عالمانی ئێمە هۆنراوەکانیان بە زمانی بێگانە دارشتووە کە هۆکەیچی دەگەڕێتەوە بۆ زالبوونی بەرژەوەندی ئایدۆلۆژی بالادەست بە مەبەستی شێواندن و گۆڕینی ئیماژی کوردی وەك پەرەسەندن و بلاوبوونەوەی زمان و ڕێزمانی عەرەبی فارسی و تورکی لە چوارپارچەی کوردستاندا بەبێ ئەوەی ئەم دەولەتانە خۆیان بە فرە نەتەوە بزانن حازر بە پەسەندکردنی کورد وەك نەتەوەیێك نین. **(سووریا)** تاکوو ئێستا نزیك بە ٢٩٥هەزار کەس لە خەلکی کوردی ئەو دەولەتە خاوەنی ناسنامە نین چوون کە کورەکەی ئەسەد وەك باوکی بیرۆکەی ئەوەیە کە کورد نابێت بچنە ناو زانستگاوە، باری زانستیان زۆر ببێت لە داهاتوودا خوازیاری مافی بوونیان دەبن. بەس چاکتر وایە شوان و کۆیلە و ناژەلدار و کرێکار بن. **(ئێران)** سەرەڕای ڕۆلی گرینگی نەتەوە کوردی ئێران لە ڕۆخاندنی دەولەتی ناوەندی لە شۆڕشی کۆماری ئیسلامی وەعد و بەلێنی نوخبەکانی کۆماری بۆ مافی بەرامبەری و سەقامگیر کردنی عەدالەتی کۆمەلایەتی پاش ماوەیەکی کورت بە تەسککردنەوەی ئازادی هاوولاتیان ئەو بلێن مرۆیە خرایە پشت گوێ و سیاسەتی جیاوازی ڕەگەزی و نابەرامبەری نەتەوەیی هاتە کایەوە وەك نابەرامبەری رامیاری (سیاسی) ئابووری، نابەرامبەری فەرهەنگی و کۆمەلایەتی بە هۆی نەبوونی کات تەنیا ئاماژە بۆ نابەرامبەری سیاسی تەنیا لە سەر یەك ئەسلێ یا بنەما دەکەم. بۆ نموونە لە ئەسلی ١١٥ی قانوونی ئەساسی کە کورد ناتوانن پۆستی سەرۆك کۆمار، جێگری سەرۆك کۆمار، وەزیر، مەعاونی وەزیر، بەرپرسی زانستگا، پارێزگا و خوارتر پەراوێزخستنی خوێندن بە زوانی کورد و، **(عەرەب)** سەدامان بینی و تورکیش

(تورکییــە) ئــەوەتا ئــەبینن. لەلایــەکی دیکەشــەوە: بەرتەسـك بـوونی فێرکـردن و بارهێنـان ئەسـتەمی چینایەتی، نـەبوونی فێرگـەی بارهێنـان، بەمەبەسـتی گۆڕانکـاری زانـستی، دواکـەوتویی و دواخـستنی بەعەمـد بـۆ بەرگری لە گەشـەی زانـستی لەبـەر بەرچاوتەنگی و بـەخێلی و ڕق وقـینی حاکمــانی ملــهوڕ و چەوســێنەری فێــڵ و تــالان وەهــەروەها هــەژاری و دەربەدەری و ماڵوێرانی لە هۆکاری نەبوونی ناوەندەکانی گەشەی زانـستی ـ ئابووری و کۆمەلایەتی بـووە. بـۆ نموونـە هلۆکاستی قات و قڕ کردنـی سەفەوییەکان. کۆچی جەبری کوردان لە چوارتەنشتی ئێرانەوە بە تایبەت ناوچەی هەورامان **(هەورامان بەشێکی گرینگی کوردستانە بـە کلتوور و زمانێکی تەواو دەوڵەمەند هەروەها خاوەنی مێژوویەکی ڕەسەنی ئێجگار دوور و درێژە. پێشتر لە ساڵی ٣٣٣ی پێش زایینی ئەمە بە کۆمەڵێك بەلگە و دۆکیمۆنــت دەســەلمێنرێت بــۆ نموونــە لەشکرکێــشی ئەســکەندەری مەقدوونییە بۆ ئەو ناوچەیە)** شارۆچکەی پاوە و جوانڕۆ و شاری سنەدژ بە دەستی شاعەباس و نادرشا و بـاقی چەوسێنەرانی مێـژوو بـۆ قۆچان و توون و تەوەس کە ئێستا نزیك بە یەك ملیۆن و پانسەد هـەزار کـەس لـەو کوردانە لـە قۆچـان و دەورووبەریـدا دەژیـن کـە هیـوادارم کتێبـەکانی کاك کەلیموڵلای تەوەحودی بە ناوی مێژووی کۆچی جەبری کورد بـۆ قۆچان نزیـك بـە پـانزدە جلـدە بکەوێتـە بەردەسـتی خوێنـەران. کـاك کـەلیموڵلا مێژوونووسی کوردی نیشتەجێی قۆچان لە بیرمان نەچێت باکووری ئێـران پارێزگـای مازینـدەران کـە حەشـیمەتێکی زۆر لـەوێ نیـشتەجێن ٢٣/٥لـە سـەدی زمـانی فارسـی تێکەڵە بـە زمـانی کوردییـە کوردەکانی نیـشتەجێی ئازەربایجان، ئوزبەکستان، قرقیزستان و سۆڤیەت و ئەوانی دی لێـرە جێـی باس نییە.

زانایانی ئێمە لە ڕێگای فەقیەتی و حوجرەوە فێری زانست بوون. تەنیا ڕێگای فێربوونی علم و عەقڵ و زانست و هزر ڕێگای حوجرەو مزگەوت و خانەقا بووە کە ئەم ڕێگایە بووەبەهۆی ئەوەی کە ژنانی زانا وبلیمەت و وێژەوان لە کاروانی هونەری ڕۆشنیبیری و شیعر ئەدەبدا پراکتیزە و بەجێ ماوبن. ئەو پیاو و ژنانەش کە گلێمی خۆیان لە گێژاوی بەرقی خەیانەتی مێژوو لەناوچەی ژیئۆنیکۆنۆمی ڕۆژهەلاتی نێوەراستدا کێش کردووە، ئەوانەن کە خاوەنی هەست و ئەوین و عەشقی پاکی مرۆڤایەتی بوون کە فەرهەنگ و زمانی نەتەوەکەمانیان پاراستووە (باش دەانم کە باسی نەتەوە و فەرهەنگ و کورد جارجار دوپات بوەتەوە بەلام مێژوو سەلماندویەتی ئەوانە کە فەرهەنگ و نەتەوە و هتد خۆیان نەپارێزن لەنێو بازنەی پیلانی زۆرینەکاندا دەتوێنەوە و بۆ هەتاهەتایە سەرشۆڕو لاوازن) گەورەکانی ئێمە بە درێژایی مێژوو لە ئامێزی دەردو ئازارو ئێشدا پێکهاتوون لەگەڵ کۆسپ و تەنگ و چەڵەمە و تاریکی و نالەباری یاسای کۆمەلایەتیدا بەربەرەکانیان کردوە. زمانی دڵیان خستوەتە سەر خامەی قەڵەم. زانایانی خاوەن بیروهزر بە تێکۆشان و سەختی ژیان بۆ گەیشتن بە ئاسۆی ئامانجەکان بە مەبەستی گەیشتن بە لوتکەی بەرزی مرۆڤایەتی، عەدالەتی کۆمەلایەتی و شارستانیەت بە ژیانێکی تێکەلاو بە دەردی هەژاری، دەربەدەری، غەریوی، کزی و نەداری لە گۆڕەپانی ڕەنج و مەینەتدا بە بەرهەمی هەوڵدانی ماندوویی نەناسانە خزمەتیان بە ولاتەکەیان کردووە، خاوەنی دڵ و دەروونێکی بێگەرد و ویژدانێکی خاوێن و عەشقێکی هۆگر بوون.

کەوشەنی پەرەداری زمان و هونەر و بێژەی ئەدەبی زمانی کوردی مەدیونی هەوڵ و تێکۆشانی نووسەران، هەستیاران، خولقێنەران، شاعیران

و ئەدیبانی ئێمەیە کە وەك زنجیرەکێوەکانی کوردستان خاوەنی سەدان دوند و لوتکەن و ڕازاوەترین چریکەی ئەوینیان ساز کردووە.

کەسایەتی مەولەوی

سید عەبدوڕەحیم کوڕی مەلاسەعیدە و لە نەوەی مەلا(یوسف جان)ی کوڕی (مەلا ئەبوبەکری موسەنفی چوری‌یە کە ئەگەڕێتەوە سەر خواناسی بەناوبانگ (سەید محەمەدزاهید) کەبە پیرخدری شاوە ناوبانگی دەرکردووە. نازناوی شیعریشی (مەعدومی) و لەناو خەڵك و لە کۆڕی ئەدیبانا بە (مەولەوی ناوبانگی دەرکردووە) مەعدوومی یەکێکە لەو فەیلەسوف وشاعیر و عارف و خواناسانەی کە شێعرەکانی پڕ لە فەلسەفەی مەعریفەتناسی و ئەویندارانەیە تێکەڵ بە واتای وردو جوان و ناسك و دڵ وەدەروون لاوێن و ڕۆح بزوێن کە شیعرە ئاسمانیەکانی زاخاوەدەری دڵ و دەروونە و مرۆڤ ڕوو بە حەوت ئاسمانەی پان و بەرینی بەرز تێکەڵ بە بیروهزری جوان رادەکێشێ و ئەیباتە دوندی ماناو ئەندیشەوە.

ڕەستەی شێعرەکانی مەعدوومی عارف وخواناس رستە ملوانکەی شین وسپی و تاجەگوڵینەی ملی مێژووە، ڕەنگی شیعرەکانی کولگەزێڕینەی ڕەنگاوڕەنگی گەردنی کوردستانە و بیری قووڵی مەعنەویەتی خۆماڵییە کە تاروپۆکەی لە ئاوریشمی خاوی خوداوەندیە، بۆنی خۆشی خواناسی و عیرفان وەك گوڵی تازەپشکوتوی دەم بەهاران وچنور و وەرکەمەر و بەرزەڵنگی نێوەڕاستمانگی خورپێڵەو میشیاو و داڵانی بەبۆنن. مەولەوی ئەوەندە سەربە بارەگای یەزدانییەوە دەنێت کە بەچاوی دڵ، تیشکی خۆشەویستی و ڕۆحمی بارەگای خالقی دەبینێ و مێشکی بە ژەکی یەزدانی دلۆڤانی وا پەروەردە درابوو کە لە سەختترین ێ ئەستەمترین ساتەکان و

کاتــەکانی ژیــانی لەگــەڵ برســیەتی، هــەژاری، مــاڵوێرانــی، کۆچــی عەنبــەخاتوونی خێزانــی و پاشـان کـوێری و زەلیلـیدا تـەنیا چـرکەیەك لەیادی خـودا غافڵ نـەبووە. نەفسی موتمـەئین بـووە و لـە زۆربـەی شـارو لادێکانی کوردستان وەك پاوە و لەهۆن ــ دشـە ــ خانـەگا ــ چـور ــسنە ــ بانــە ـــ سـلێمانی ـــ قــەڵای جــوانرۆ و دوایــش لــەلای خوالێخۆشــبوو مەلاعەبــدوررەحمانی نۆدشــەیی کــە مــوفتی (ســلێمانی) و مامۆســتای مزگــەوتی (مەلکەنــدی) بــووە بــە خوێنــدنی کۆتــایی هێنــاوە و پاشــان گەڕاوەتەوە سەرشانە.

شەوناڵینی مەعدوومی لە ساتەکانی تەنیایی و بێدەنگیدا

ئەمشەو دیـارە نـاڵین و هـاوارم بـە بـێشـرم لـە کەللەمـدا سەمتورئاسا گەرمەو مەینەت بەسەدان جۆرەوە بەرۆکی گرتـووم خەفـەت سـەرخۆش و خەم چۆپیکێش عەقڵ و هۆش و فامم کۆچی کـردووە، ئـەوین و عەشـقی دووری خۆشەویستەکەم کە گـڕی بەرداوەتـە دڵ وگیـانم. کـاکی شمـشاڵبێـژ بێدەنگ و بەخێرا بلوێرەکەت بهێنـەدەنگ بـە هـەر نـەزمێ رازێـك و هـەر سازێك گازێك بگرێ لە دڵەی مەلوول و پەشێوم. تاکوو هەرکەسێك بـەپێی ناڵەو خەم و مەینەتی پڕئەوینی ونبووی، بێتـەکوڵ و بـە پیاڵـەی ئـەوینی خۆی مەی بنۆشێ، چوونکو پاك کەرەوەی هەر ژەنگێك دەنگێکەو دەرمـانی هەر دەردێك بەزمێك. بـەزمی خـەمگینی تـۆ کـاکی شمـشاڵوێـژ لایەلایەیـە بـۆمن لـە لانکـەی ئـەوینی دڵتـەنگیمدا. خێراکـە بـەو دەسـت و پەنجانـەت نەزمێك لێدە بۆ سڕینەوەی خەمەکانم. نـەزمو مقامـت وەك دووری ئـازیز با دڵەی بیمارم بتوێنێتەوە. بەڵام هاوار لە پەشێویی عەقڵ و تێـكچوونی

فامم. ئەمە چخەیاڵێکی خاوە خۆ من و دڵخۆشی چەندەها ساڵە دوژمن و بێزار لەیەکترین. ئاشتی ئێمە پێکەوە مەحاڵە:

ئیمشەو دیارەن بانگم بێ شەرمەن
زایەڵەی سەمتوور کەللەم وەگەرمەن
صەدای زیل و بەم مەینەت سەد تەرزەن
خەفەت شادیشەن، خەم دەماخ بەرزەن
هۆشم بێهۆشەن فامم قامەت قاخ
بۆی دووری ئازیز مەیۆم نەدەماخ
ئەی چی! درەنگەن سا مەکەر درەنگ
فیدای پەنجەت بام ئەی باوەر وەدەنگ
هەر تەرزێ پەی وێش بکەرۆ ڕازێ
گێرۆ نە دەروون هەرسازێ گازێ
بجۆشۆ هەرکەس وە قەد ناڵەی وێش
بنۆشۆ هەرکەس وە پیاڵەی وێش
جەلای هەر گەردێ وە سەداییۆەن
دەوای هەر دەردێ وە نەواییۆەن
هەر مەقامیۆەت جگەر تاون بۆ
تفڵی بێچارەی دڵان لاون بۆ
ئەو صەدای دەردە خەیلێ دڵکەش بۆ
دڵ تفلآن ئاسا بەڵکم دڵ وەش بۆ
هەی پەشێویی هۆش، هەی شێویای فام
هەی عەقڵ عەبەس، هەی خەیاڵ خام

من و دڵوەشی و صەفایێ کەردەن

هوونی یەکترین تا وەرۆی مەردەن

سادەی، صاحیب ئەی! ریشەی دڵ کەرپەی

تالیم دەر ئەی فەرد وە نەزمەکەی ئەی

ئیمشەو وەهەرحاڵ شەو وەڕۆ بەروون

ئەی خوا سامەرگێ سەحەر چێش کەروون؟

سەرەتای عەشقی مەجازی بۆ حەقیقی (ئەوینی مەولەوی بە ئەویندارى خاتوو ڕابێعە)

مەولەوی لە تەمەنی لاوی‌دا کە بۆ فەقیەتی رۆیشتە ئاوایی خانەگای پاوە لە خزمەتی مامۆستا شێخ عومەر کە یەکێك بوو لە عالمانی پایەبەرز و خاوەن زانست، پاش ماوەیەك مانەوەی لە خزمەتی شێخ عومەردا عەشقێکی پاك و خاوێن، تێکەڵاو بە عیففەت و عیسمەت و پاکداوێنی بە خاتوو رابیعەی کچی مامۆستا شێخ عومەر لە دڵیدا جێگیر بوو ئەو عەشقە خاوێنە رۆژ لە دوای رۆژ لە پەرەسەندندا بوو کە ئەو ئەوینە بوو بە هاندەری مەعدوومی بۆ شەوقی زۆرتری خوێندەواریی. کە رێك و پێك کردنی بواری زانستی مەولەوی بە دواوە بوو و بوو بە سەرچاوەی فەزڵ و ئەدەب. مامۆستا شێخ عومەر بەم عەشقە نەهێنیە دەزانێ و زۆریشی پێخۆش بوو کە خاتوو رابیعەی کچی بۆ مارەکا. بەڵام بێماڵ و دەست نەرۆیشتن بە تایبەت دووری مەولەوی لە قەوم و عەشیرەتی، لە هۆکارگەلی بەرگری ئەو ئەوینە سووتێنەرە بوو.

مەعدوومی کە بولبولی گوڵزاری ئەوین و خۆشەویستی عیشق و عیرفان لە دڵیدا ئەیچریکاند، بەناڵەو نەوای دڵی، خۆشەویستی

خاتوورابیعەی دەهۆنیەوە، ئاگری نەهێنی خۆسوتێنەری مەولەوی گڕی لە گیانی بەردا بوو هاواری ئەو ئەوینە عیرفانیە دەنێرێتە سەر دوند و ئاسۆی قولەی قەزاڵە، ڕنەڕنەی باران تێکەڵ بە خەم و دەنگی خاتوون و مات و مەلولی و دڵتەنگی مەعدووم بە هەژاری و چارەڕەشی بەرز دەبێتەوە. و لەهەور دەپاڕێتەوە کە بە گرمە و شریخەی دڵی خۆشەویستەکەی کە لە سەرکێوی ئاتەشگاو قەرزاڵە نەلەرزێنێ، چوونکوو خۆشەویستەکەی شریخەی هەوری ئەوین و رووباری فرمێسکی چاوەکانی، لافاوێکی بەهێزە و پێویستی بە بارینی باران و برووسکەو شریخەی هەور نییە.

صەد دووری چون دڵ "مەعدوومی"ی دڵ تەنگ

مارۆ ئەو فریاد دڵەی سەخت سەنگ

سزان ئەو گێرۆ تەم دڵەی کاوان

هەور نەو وەجان، ڕێزو هۆناوان

بەلاَم، تاقەتێ های هەور ئامان!

هانەسەفەردا شای نەونەمامان

نازکێش چوون ناز جەحەد بەر شیەن

خاتردارش کەر وێنەی کەس نیەن

وێش چون حەوسەڵەی وەشت و تەم دارۆ

یادش نە دڵ دا زەحمەت مویارۆ

پەی بار خاتر ئەو شیرین شێوە

چ حاجەت وەی تەم وەی سەیل ئێوە!

وەسەن دووی بەدەن جەگیان جیای من

وەسەن سەیل چەم بەخت سیای من!

خاوخاو پەی نەچیر چەم وەنیگاوە

تەك مەدایم ئەولای كۆی ئاتەشگاوە

من مات و بێدەنگ بێسەداو بێناڵە

یەكی بیم چون سەنگ قولەی قەزاڵە

تەوسیفی مەولەوی بەفۆرم و تەكنیكی تایبەت بە شێوازێكی هونەری و شاكارێكی ئەدەبی بە ناردنی شەماڵ بە شوێن دڵداری بەجێ ماوی لە كۆنەهەوارانداا

پاش ماوەیێك بۆنی وەركەمەر و بەرزەڵنگ و چنور و نۆبوكی قژی زەردی پاییز و جوانی ویمیر و رستە ملوانكەی ئاڵتونی وەهارانە و هاوار وشین ورۆرۆی شاهۆ بە شوێن كۆچەریاندا، وابە مەولەوی دەكا كە سەری خۆی هەڵگرێت و روو لە وهارانە بەسەرپۆپی هەسارگاوە بەچاوی هەڵسین بۆ دۆڵ و چۆمی دوریسان وسەیری خانەگاو بیرەوەرییەكانی رابردو وبۆنی شیعرە سسیحراویەكانی شەماڵ و یادێك لە میرزا مەحموی دوریسانی، میرزا شەفیعی پاوەیی و میرزا ئەولقادر و میرزا مەحموودی پاوەیی دێنێتە یادی ئێمە لە پاییزێكدا كە داروەنەكان جل وبەرگی عەقیقیان پۆشاوە و كەژ و كێو بە جل وبەرگی زەرد رازاونەتۆ. نەمامی بەر رووبارو تاڤگەكان خۆیان پێچ داوە بە هەوریشمی زێرینی باخەمێوەكانی لێواری چۆم و رووباردا. پاییز مەرگی كۆچی دەرەكان بە باخ و ئێلاخا رادەگەیەنێ. گەڵای داران پۆلپۆل بە هەناسەی با، هەڵدەوەرنەسەر باوەشی زەوی، شریخەی هەورو بروسكەی ئاسمان پەپولەكانیش بۆ ئامێزی گەرم وبەتینی

قرۆلە دارەکان تاردەنێت. خورەی باران و شریخەی هەورو بروسکەی ئاسمان قیژەی قازەکان سامفۆنیاییێك لە مۆسیقا بۆ رەقسی دارئەرخەوانەکان پێك‌دێنێ. بازاری گڵم وگڕ و تێکەڵچوونی بەقی سەرکێوان و چیرۆکی سی‌سەرگ و شینی بولبول لەباخی گوڵدا دادەخرێت. کۆچ و دووری گەردن بێگەردان بۆ گەرمیان شینی هەوارەکان بە گفەی بای کوێستان بەرز دەکاتەوە. بەردی رەشی ئارگای کەلارەکان تەنیا بیرەوەریی ئەوەماوی نازدارانی هەوارە بەرزە، دالآنی، ئاوێسەر و هەورامانە. هەوری تازە بە عاجزی و مەلولی بەسەر کێواندا سەر دەکەوێت و مەولەوی ئاسایی فرمێسکی ژانی عەشقێکی ئەبەدی دەرێژێ. بەلآم چاوڕەشی چاوڕوانی مەعدوومی سەرخۆشی شنەی کوێستانەو ئەبزاڵی ساقی و با دەو مەیە لە کۆنەهەوارانـدا. ئەویندارەکەی مەولەوی بڕوای بە دەستی سەهۆڵبەندی پاییز نییە. مەعدوومی چاوڕوانی گەڕانەوەی ئازیزیەتی بۆ گەرمەسێر، شەماڵ دەخاتەڕێ کە بەنازدارەکەی بڵێت کە ئێلآخان بەجێ بێڵێت و بگەڕێتەوە بۆ باوەشی بەتینی گەرمیان و بۆ نێو دڵی پڕ بیرەوەری ئەویندارەکەی لە ئاسۆی بەرزی خۆشەویستیدا.

چوون وەڵگ شادیی من وای دووری لەیل   وەیشووم بەرد ئەوهەرد
ئەو ڕشتەی سوەیل

گێج سەرکاوان جەسەردی بیەن کەیل

بۆ مەدان چوون بۆی بێوەفایی لەیل

بێدەس بی چنار زیز خاتر ڕێش

بە خاکیش کەرۆ وەسەردا پەی وێش

وی‌کۆڵ وەی‌وەکۆڵ پەی زەردان دەرد
ماساو نەسەراو ڕێزان هەرزان کەرد
کۆچ کەردەن خاسان، چێهرەی ئێلاَخان
داوۆ وە هەمدا دیسان نەداخان
ڕۆی حەشر دووری‌ی گەردەن بێگەردان
بێوادە بیر کەرد کاوان سەرهەردان
هەور نەو زارزار کلاَو ئەو کلاَو
مەگێلۆ ئەسرین مەڕێزۆ وەتاو
ماچی ئەویش دەرد هیجرانش وەردەن
یا چون من بالاَی نازیز گوم کەردەن
وێنەی عوقدەی پێچ ڕیشەی ئەرواو دڵ
بەستە بۆ جە نم خووی مۆبەت زەنگڵ
سیلسیلەی پێچ‌پێچ زوڵف نازاران
زەنگڵە بەستەوە جە دانەی واران
قازان چوون یاران ئاواتە خوازان
قەتارە بەستەن مەکەران ڕازان
بێ لەیل، ئاخ، ئامێ جە ئێلاَخەوە
پەی ئاخ داخ تەك دان بە (ئاخداخ)ەوە
جەیرانان گەڵ‌گەڵ تازە کەردەن مەیل
فەڕ وستەن ئەو زێد پای هەردی دوجەیل
چەم سیاوەکەی وەناز دیاکەم
سەر ڕەوێڵەکەی جە ڕەم جیاکەم

هەڵای سەر مەستەن وەشنۆی لەیلاخ

بۆی نەوپایزش نامان وەدەماخ

شەماڵ شۆ هۆرکەر بدەر بێدرەنگ

سەیل وتەم زەردی دیدەو دڵ و ڕەنگ

هوونەی سەیل چەم وە شەتاواندا

تەم دڵ وە ڕووی زا خان کاواندا

زەردیی ڕەنگ نەوەڵگ نەوتووڵ نەمامان

تاڵیش مالووم بۆ نەوپایز ئامان

مەپەرسۆ بەو مەیل بێسامانەوە

های چ خەبەرەن جە دامانەوە

واچە پڕ جەتۆ جەوێ فەرامۆش

من دیم، تۆ حاڵش نەژنەوی وەگۆش

دیدەش یەند خەیاڵ باڵات بی تێشدا

ڕاگەی خاو نەبی بوویەرۆ پێشدا

یەند گێلاَن بەو دەرد سەر نەدەرووندا

بابۆی دەرد مارۆ وەڕووی هاموونداَ

زایفش گرەو جەکا بەردەبێ

بای هەناسەی سەرد گێج پێش وەردەبێ

گێج مەوەرد پووشش بەو هەناسەوە

سروە پووش مەوات جەڕووی تاسەوە:

ئازیز شۆخ و شەنگ شیرین تارەنی

ئاهووی بێ ئاهووی وەش ڕەفتارەنی

جەڵەو جەڵەو گەل سپی تەتاران

دین دیدەکەت وەچەم مداران

ئێلآخان سەردەن بازشان، ئامان

گەرمەسێر وەشەن بۆرێ وەدامان

تا گێران ئاهوان ڕەم ڕەم

باجت وە گەردەن خەراجت وەچەم

(ئاسەوارە جیاکانی مەولەوی)

مەولەوی بە زمانی هەمووی نەتەوەکان قسەی کردووە وەك شکسپیر فەرموودەکان و شیعرەکانی تازەیە و پاراو و ناسراو. نامیلکەکانی وەك عەقیدەی مەرزیە، فوائح و فەزیلەیە و هەروەها خاوەنی عیلمی کەلام بووە.

(الفظیلە) ٢٠٣١شیعری عەرەبییە و ساڵی ١٢٨٥ی هیجری دایناوە

(العقیدة المرضیە) ٢٤٥٢ شیعری کوردییە و لە ١٣٥٢ی هیجریدا لە لایەن (محی‌الدین صبری المغینی)یەوە لە میسر لە چاپ دراوە.

(الفوائح) ٥٢٧ شیعری فارسییە و لە گەڵ عەقیدەی کوردی لە چاپ دراوە.

(مافی ژن لە ڕوانگەی مەولەویدا)

پارچە شیعرێك لە خۆشەویستی و مەولەوی بۆ کۆچی دوایی عەنبەرخاتوونی خێزانی، بە دوو مەبەست هێناومە:

١) سەلماندنی ڕێز و ئەمەگناسی و قەدرزانی و لایەنگری شاعیران، زانایان بیردەوڵەمەندی کورد بە مەبەستی ڕێز و ئیحترامی تایبەتی بەژن و مافی ژن. لە ڕوانگەی شاعیرەوە کە جوانی و پاراوی و هەستناسکی وەسف و مەنزەلەت و کەسایەتی ژن ڕوون و ئاشکرایە.

٢) دەربڕینی هەستی تایبەتییم وەکوو ڕێزدانەرێکی مافی ژنان و کچان و هەروەها ژنان و کچانی قورانی مافی دیموکراسی و کۆمەڵگای دیموکراتیکی شارستانیەت، سەری ڕێز و ئیحترام دادەنەوێنم بۆ ڕۆحی پاك و خاوێنی کچان و ژنانی ژینۆساید قوربانیانی تراژیدیای ئەنفال و کیمیاباران و بووك و زاوای هەرگیز بە یەك نەگەیشتوو و کچانی تاسراوی تارای سپی دەشتی گەرمیان و شاری سەردەشت. ☙

کۆچی دوایی عەنبەرخاتوون و ژووری تەنیایی مەعدوومی

ئەی دڵێك کە پڕی لە شەرابی خۆشەویستی لەیل کە گوێگری ئێش و ئازار و مەحرەمی ڕازی منی؛ خۆشەویستەکەم هاوار لەو ڕۆژەی کە ڕۆحی ئاورێشمیت لە شەقەی باڵی دا و منی بە گریان سپارد. ئەی میوانی ماڵی تەنگ و تار. ئەی دڵ! سەرکەوە بۆ خزمەتی ئەویندارم پێی بفەرموو کە دڵدارەکەتم دی بۆ هیجری دووریت دڵۆپ دڵۆپ فرمێسکی دەڕێژان و دڵی تاشەبەردەکانی ژێر تاڤگەی دەکرد بە ئاو. مەعدوومی، ئێش و ئازار و نابینایی لایێ، ماڵی چۆڵ و بێتۆیشی لایێ. بە دەم ئێش و ئازارەوە ئەم دیارییەی بۆ ناردی:

دڵەی دڵ وە مەی مەیل لەیلێ کەیل
لانە حەڵقەی زوڵف عەنبەر بۆی شەوڕەنگ
پەروانەی مەزار ئەو ئاوات واستەم
عەرزەکەر وە لەیلا وە سەد خەمەوە
دێوانەکەت دیم بڵێسەش بەرز بی
وە هەر تەرزێ لەیل ملاوناوە
گاگۆیا مەویەرد ئیند مەویەردەوە
ئای جە ئێش تەن جە گیان جیای من
سەخیی ئێش دەرد بەدحاڵیم لایێ
وە هەر مەنزڵ دا و وە هەر گوزەردا
چێشەن موینوون مەنزڵ بێ تۆ بۆ
گا تێکەڵ مەکەرد چەنی دەرد وێش
موات: فیداش بام یە جای شیرینەن
جە باڵای ئەی سەنگ پا ئاوردەوە
جەو جاسووسگاوە، بەو خەدەنگەوە
جەو سەردەشتەوە گوڵاو ڕێزان کەرد
چۆگە جە لای جام جەبهەی جەماڵدا
جێگە حوقەی ڕاز شیرین کەردەوە
گوزەرگەی جیلوەی لەیل بێحەد بەو تەرز
چۆن کەروون تەقریر پەی سەرکار تۆ
مەعدووم چوون قەزا ئاما جە ناکاو
عیرفانەکەت کۆن، فامت کۆ شییەن
ئارۆ یەك جیلوەش ها نە ڕووی کاردا

لا، بەڵ ئەو جیلوەی ڕوو نە پەنهانی

ج ماتەمێوەن پات بیەن پێوە

ئەو جیلوە کەردەن ئەرشی وە تاقی

مەحرەم و ڕازان خەڵوەت خانەی لەیل

هامدەم جای تەنگ ئەڵحەدسەرای سەنگ

تەرجەمەی حاڵات پەشێویی جەستەم

چەم وە نمەوە و دڵ وە تەمەوە

بەرزیی بڵێسەش هەرسات سەد تەرز بی

دڵەی سەنگ سەخت متاوناوە

گا موات وە دەم ئێش دەردەوە:

ئای جە لوای تۆ ئەوشۆن دیای من

وای بێ تۆ مەنزڵ گشت خاڵیم لایێ

هەر دەست حەسرەت مەدا وە سەردا:

بێ هۆشم، خەوبۆ، ڕاس بۆ، درۆ بۆ

فەرد هام فەردش چەنی فەردی وێش

گوزەرگای ئەو شۆخ زوڵف عەنبەرینەن

بەرقەی ناز جە ڕووی ئەو شەنگ کەردەوە

دڵ تلنا وە زام هەزار ڕەنگەوە

سارا بۆی عەنبەر سارا هەرزان کەرد

بەرگەشتی وە بەخت بەدر کەماڵدا

تام تاڵیی دەرد دووری بەردەوە

زایەڵەی مەجنوون جە عەد ڕەد بەوتەرز

نە تۆ بژنەوی نە دۆس دڵار تۆ

دانا چوون نادان وزۆ وە گەرداو

ئای پەی جیلوەی دۆس نیهایەت نییەن

فەردا چێش ئەو یەک جیلوەش دیاردا

نەوعە زهوورین، زاناش ویجدانی

دانا و مەخشووشی کێ دییەن پێوە

ئێدێ جیلوە کەردەن سوراحی و ساقی

ئەی لەیل ئێش و ئەلەمی دووریت ڕۆحی دەرهێنـام لـە ڕیـشە. فیراقت ئەوەندە سووتێنەر و جەرگبڕە وەک شەم بە فەرقی خۆ تواوەوە. جەرگ بڕانم ئەو ساتەیە کەسێك ببینم کە شێوازی تۆی لێ بێت. دڵم دەدا لە سێدارە. هەر مانگێ کە تازە دەبێتەوە حاڵم تێك دەدات چوون مانگی یەك شەوە بە میسالی خەمی ئەرۆتە، شەو و ڕۆژ وەك یەك ئۆقرەم بڕاوە چوونکوو شەو زولفی ڕەشت ڕۆژیش ڕوخساری وەکوو مانگت دێنێتەوە یادم و دەمباتەوە بۆ ئالبوومی بیرەوەری ڕۆژەکان و شەوەکانی ژێر مانگەشەوی هەردی سەر کێوان. سەیری عەرعەر و نەرگس و وەنەوشەی باخان بینایی چاوم کز دەکات چوونکوو عەرعەر باڵای بەرز و نەرگس مەستی چاوو وەنەوشە خاڵی گۆنا و گەردنت دێنێتە یادم. ڕاستە دووریت منی کوشتووە جەستەی پرووزانـدووم بەڵام ناگات بە ئێشی تەنیایی قەبرت. خۆشەویستم من دڵنیام، تۆش دڵنیابە ئەمڕۆ یا سبەینێ جێگای منیش لای تۆیە. کاکی گۆرانیبێژ هاواری مەرگم ڕاگەیەنە بە گوێچکەی ئاسمانەکاندا. ساقی شەرابی مەرگم بۆتێکە خۆشەویستەکەم چاوەڕوانە.

دووریت دیارەن چەن ساحێب ئێشەن

هەرچی بوینوون شێوەی تۆ پێشەن

هەر ماهێ نەو بۆ حاڵم پەشێوەن

نە شەو ڕاحەتم، نە ڕۆ دڵشادم

شمشاد و نەرگس وەنەوشەی چەمەن

ئاڎ مارۆ بە ویر تەرزەکەی باڵات

سۆچنۆم حەسرەت دەرد جیاییت

وە مەرگت، دیدەم هام نە گوزەردا

موترێب مەقامێ دەردم ناچارەن

توی دەروون وە خار ئێشێوتەر ڕێشەن

دڵ وە هەتیتەی حەسرەتدا کێشەن

چوون هیلال شێوەی ئەبرۆی تۆش پێوەن

شەو زوڵف و ڕۆ ڕووت مەوزۆ ئەو یادم

سەیرشان ئازار بینایی چەمەن

ئەو دیدەی مەستت، ئەو خاڵ ئاڵات

نەك چوون بڵێسەی یاد تەنیاییت

منیچ لام لای تۆن ئارۆ یا فەردا

ساقییا جامێ دۆس ئینتیزارەن

سەرچاوەکان:

١)دیوانی مەولەوی بە قەڵەمی مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس.

٢)زاراوەی خواناسی لە هونراوەی مەولەویدا سدیق بوورەکەیی، ئاوێنە ژمارە ١١.

٣)فرزانگان کرد عەلی پاسبار

٤)مەولەوی بە قەڵەمی خوالێخۆشبوو مامۆستا سەید تاهیری هاشمی سروە ژمارە ٧٢.

٥)کەلەپوور و خوێندنەوەی ڕەخنەگرانە، نووسینی بوار نوورەدین

٦)عارفی خواناس مەولەوی بە قەڵەمی نووسەر لە ئارشیفیدا